

„RITRAR PARLANDO IL BEL”
Tanulmányok Király Erzsébet tiszteletére

Szerkesztette
SZEGEDI ESZTER FALVAY DÁVID

A szerkesztésben közreműködött
ERTL PÉTER

L'Harmattan
Budapest, 2011

PAJORIN KLÁRA

ASZTALI MŰVELŐDÉS ÉS SZÓRAKOZÁS MÁTYÁS KIRÁLY UDVARÁBAN

Kortársai tanúsága szerint Mátyás király igen nagy műveltséggel rendelkezett, híre járt, hogy tudásban egyetlen reneszánsz uralkodó sem múlja őt felül. Taníttatásáról mindössze annyit tudunk, hogy apja először a lengyel Szánoki Gergelyre (Gregorz z Sanoka) bízta fiai nevelését, tehát latin nyelven folyt a képzés, majd Vitéz János javaslatára anyanyelvű tanárt választottak a gyermekek számára.¹ Mátyás rendszeres tanulása rövid ideig tartott, s gyakorlatilag véget is ért, amikor tizennégy éves korában trónra lépett. Uralkodóként kevés szabad idejét használta fel műveltsége további gyarapítására. Ha tehette, étkezései közben is tanult, szellemes emberekkel társalgott. A mindennapos étkezéseken adódó lehetőségek mellett műveltsége gyarapításának fontos fórumát jelentették a díszlakomák. Az utóbbiakat különféle események (nemzetközi összejövetelek, esküvők stb.) megünneplése céljából rendezték. A jeles vendégek, például a külföldi követek érkezését és távozását is lakomával ünnepelték, melyre magyar világi és egyházi előkelőségeket, valamint tekintélyes literátorokat, tudósokat hívtak meg. A magas színvonalú társalgást főképp az utóbbiak biztosították. A lakomák fényét emelte a külső szórakoztatás, vagyis a zenehallgatás, a lakoma utáni tánc és egyéb mulatságok.

A magyar lakomák sűrűn követték egymást, amit még az itáliaiak is említésre méltónak találtak. Pescennio Francesco Negro,² aki 1487-ben

¹ Philippus Callimachus, *Vita et mores Gregorii Sanocei*, ed. Irma Lichońska, Varsaviae, Panst. Wyd. Nauk, 1963, 32–34, 40.

² Pajorin Klára, Negro, Pescennio Francesco. In *Új Magyar Irodalmi Lexikon*, II, főszerk. Péter László, Budapest, Akadémiai, 1994, 1465.

Ippolito d'Este kíséretében érkezett Magyarországra,³ a magyar szümpozsionok két fajtáját különböztette meg, a platóniakat és a filelfóiakat.⁴ A platóni lakomákat a beszélgetés uralta, mely Platón *Szümpozsion*jéhez hasonlóan általában egy filozófiai, teológiai stb. tárgyú tudományos témáról folyt. Bonfini *Symposion* című dialógusa például és a Galeotto Marziótól megörökített úgynevezett „esztergomi szümpozsion”⁵ a „platóniak” körébe sorolható. A filelfóiakon, melyek nevüket a *Convivia Mediolanensis* című irodalmi szümpozsion szerzőjéről, Francesco Filelfóról kapták, a külső szórakoztatás kizárólagos vagy hangsúlyos szerepet játszott. A témák spontán módon kerültek elő érdekes problémákról, derű uralkodott, és a résztvevőket evés közben zenészek, énekesek, táncosok, szellemes tudósok, bohócok stb. szórakoztatták.⁶

Pescennio Francesco Negro a magyar szümpozsionokról szóló tudósításában megemlíti, hogy a magyar lakomákon a beszélgetésekben felmerülő vitás kérdések megoldása céljából *számtalan* könyvet hoztak az asztalhoz.⁷ Galeotto Marzio az „esztergomi szümpozsion” teológiai vitájáról szóló beszámolójában Mátyás hozat könyvet, hogy véleményét abból idézve támassza alá.⁸ Az irodalmár Marzio, mint ismeretes, Mátyás „ál-landó kísérője és asztaltársa”⁹ volt. Mesterségét könyvek, a saját művei jelképezték.¹⁰ Kitűnő humorával és enciklopédikus ismeretanyagával a hosszúra nyúló étkezések ideje alatt nemcsak mulattatta, hanem tanította is Mátyást. Mátyás királyról szóló könyvecskéjében néhány könnyed és

³ Ritoókné Szalay Ágnes, A veszprémi Camena, 145. In „*Nympha super ripam Danubii*”. *Tanulmányok a XV–XVI. századi magyarországi művelődés köréből*, Budapest, Balassi, 2002, 137–145.

⁴ Ld. Giovanni Mercati, *Ultimi contributi alla storia degli umanisti*, II. *Nota sopra Antonio Bonfini, M. A. Sabellico, A. Sabino, Pescennio Francesco Negro, Piero Summonte e altri*, Città del Vaticano, 1939, 72, idézi Klára Pajorin, La rinascita del simposio antico, 187. In *Italia e Ungheria all'epoca dell'Umanesimo corviniano*, a cura di Sante Graciotti – Cesare Vasoli, Firenze, Olschki, 1994, 179–228.

⁵ Tibor Kardos, Il simposio di Esztergom. In *Studi e ricerche umanistiche italo–ungheresi*, I, Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1967, 63–80.

⁶ Pajorin, La rinascita del simposio antico, 187–188.

⁷ Ld. a 4. jegyzetet.

⁸ Galeottus Martius Narniensis, *De egregie, sapienter, iocose dictis ac factis regis Mathiae*, ed. Ladislaus Juhász, Lipsiae, Teubner, 1934, 32; Pajorin, La rinascita del simposio antico, 187.

⁹ „Fuimus enim perpetui comites et convivae serenissimi regis Mathiae” (Martius, *De egregie, sapienter, iocose dictis*, 1).

¹⁰ Ibidem, 23.

magvas asztali beszélgetésükről, továbbá ételről-italról, étkezési szokásról is beszámolt. Ebből a könyvből és más műveiből további következtetések is adódnak arról, hogy milyen témák forogtak az asztalnál. Orvos is lévén, Marzio természettudományos képzettséggel is rendelkezett, de a hadviseléshez is értett, és válaszolni tudott a királynak, ha annak kérdései akár az égitestekre és a csillagjóslásra, akár az emberi testre vagy a lelki jelenségekre, a démonokra, az aranycsinálásra, a mágiára, a heretikus tanokra vagy a katonai tudományra (*res militia*) stb. vonatkoztak.

A lakomák a zenehallgatásnak mindenhol fontos fórumai voltak. Galeotto Marzio ránk maradt tanúságtétele szerint Mátyás asztalánál lanttal (*lyra*)¹¹ kísért magyar nyelvű ének szólt. Magyar barátai bukása (1472) után Marzio csak egyszer, 1479 vége tájt, és akkor is rövidebb ideig tartózkodott Mátyás udvarában. 1482-ben felkereste a Retznél háborúzó királyt, hogy nászajándékot kérjen tőle lánya számára, de Mátyás nem marasztalta maga mellett, hanem azt mondta neki, menjen Magyarországra. Ekkor kereste fel Veszprémet,¹² és élvezte Báthory Miklós vendégszeretetét Vácott.¹³ Elképzelhető, hogy Mátyásról szóló kis könyvét személyesen adta át, de erről semmit sem tudunk. Beszámolójának adatai tehát az 1472 előtti időkre vonatkoztathatók, nem pedig Mátyás uralkodásának egész időtartamára.

Marzio beszámolóját gyakran citálják, a régi magyar versről szóló fejtegetésekben és vitákban is sűrűn emlegetik, előfordul azonban, hogy felületesen olvasva vonnak le belőle következtetéseket, illetve hogy csak összefüggéseiből kiragadott részletét magyarázzák. Az alábbiakban érdemesnek gondolom feleleveníteni, és Kardos Tibor kitűnő, közismert műfordítása helyett, azt felhasználva, a saját interpretációmban idézni. A szöveg kontextusban való figyelembe vételét azért tartom fontosnak, mert valójában az egész rész az énekelt verssel kapcsolatos:

[A király] lakomáján vagy vitatkoznak, vagy valamely tisztos vagy kellemes témáról beszélgetnek, vagy dalt énekelnek. Ugyanis vannak ott zenészek és húros hangszereken játszóak (*citharoedi*),¹⁴ akik az asztalnál a vitézek tetteit anyanyelvükön, lantkísérettel éneklék el. Valójában ez a rómaiak szokása

¹¹ A *lyra* pengetős hangszert, leggyakrabban lantot jelent. (Vö. Király Péter, *A lantjáték a XV. századtól a XVII. század közepéig*, Budapest, Balassi, 1995, 94.)

¹² Vö. Ritoókné Szalay Ágnes, Egy ideális fejedelem és ideális városa a morva reneszánsz kezdetén, 149. In „*Nympha super ripam Danubii*”, 147–154.

¹³ Vö. Martius, *De egregie, sapienter, iocose dictis*, 34–35.

¹⁴ Jelentéséről ld. Király, *A lantjáték*, 94.

volt, és tőlünk jutott el a magyarokhoz. Mindig valami kiváló dologról énekelnek, s ilyenben nincs hiány. Magyarország ugyanis különféle nyelvű ellenséges országok között fekszik, és mindig akad benne szikra a háború fellángolására. Szerelmi dalokat pedig ritkán énekelnek, és többnyire a török ellen viselt harcokat adják elő, megfelelő beszédben.¹⁵ Minthogy a magyarok, mind a nemesek, mind a parasztok, szinte ugyanazt a szókészletet használják, és egyformán beszélnek, valójában mindenhol ugyanaz a kiejtés, ugyanazok a megnevezések, és hasonlóak a hangsúlyok náluk. Nálunk pedig, hogy Itáliáról beszéljek, akkora a beszédek közötti eltérés, hogy a polgár a paraszttól, másfelől a calabriai a firenzeitől annyira különböző módon beszél, hogy igen nehéz megérteniük egymást. De a magyaroknál, ahogy mondtam, ugyanaz a beszédmód járja, vagy csak kevés az eltérés. Épp ezért a magyar nyelven alkotott éneket a parasztok, a középszintű polgárok és a legmagasabb réteghez tartozók ugyanabban a szellemben fogják fel.¹⁶

A beszámoló szerint többnyire a török elleni harcokról, vagyis túlnyomórészt kortárs eseményekről szóltak az énekek. Bizonyára leggyakrabban Hunyadi János és Mátyás hőstetteit adták elő. Tárgyát tekintve tehát nem nehéz kapcsolatba hozni velük a *Szabács viadala* című verset,¹⁷ de ezt, még ha a hitelességét eldöntöttnek tekintjük is, a fenti szöveg alapján mégsem rokoníthatjuk vagy állíthatjuk szembe a Marzio említette énekekkel.

¹⁵ A fordítás magyarázatához ld. a 16. jegyzetet.

¹⁶ „Semper enim eius convivio disputatur, aut sermo de re honesta aut iocunda habetur aut carmen cantatur. Sunt enim ibi musici et citharoedi, qui fortium gesta in lingua patria ad mensam in lyra decantant. Mos enim Romanorum hic fuit et a nobis defluxit ad Hungaros. Cantatur autem semper aliquod egregium nec deest materia. Nam cum Hungaria in medio hostium diversarum linguarum sita sit, semper rei bellicae habet fomitem. Amatoria autem carmina raro ibi cantantur et, ut plurimum gesta in Turchos in medium veniunt, non sine sermone concinno. Hungari enim sive nobiles sive rustici sint, eadem fere verborum condicione utuntur et sine ulla varietate loquuntur, eadem enim pronuntiatio, eadem vocabula, similes accentus ubique sunt. Nam, ut de Italia loquar, nobis tanta est loquendi varietas, ut civis a rustico et rursus Calaber a Tusco tantam habeant in sermone dissimilitudinem, ut difficultatem intelligendi maximam praebeant. Sed apud Hungaros, ut diximus, eadem loquendi forma vel exigua differentia est, unde fit, ut carmen lingua Hungarica compositum rusticis et civibus mediis et extremis eodem tenore intelligatur.” (Martius, *De egregie, sapienter, iocose dictis*, 18.)

¹⁷ Bognár Péter – Horváth Iván, *Szabács viadala*, 151. In *„Látjátok feleim...”. Magyar nyelvemlékek. Az Országos Széchényi Könyvtár kiállítása [...]*, szerk. Madas Edit, Budapest, OSZK, 2009, 151–155; Madas Edit, *Szabács viadala*. In *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*, X, Budapest, Balassi, 2010, 417–418. Lázcs Sándor, korábbi véleményekhez kapcsolódva, hamisítvány voltának az elfogadása felé hajlik (*Új Magyar Irodalmi Lexikon*, III, 1857).

Általánosan elfogadottnak látszik az a vélemény, mely szerint a *Szabács viadala* verstanilag annyira igényes alkotás, hogy nehéz elképzelni, hogy valaha dallammal párosult. Ennek a háttérben az a ki nem mondott feltetelezés áll, hogy a szóban forgó XV. századi énekelt históriák a *Szabács viadalánál* gyengébb színvonalúak voltak. Nem tudjuk, Marzio pontosan mit értett a „sermone concinno” kifejezésen, de a latin szöveg mondattani felépítése miatt úgy tűnik, hogy ez a szerelmi énekekre és a török elleni győzelmekről szólókra egyaránt vonatkozik. Szövegünk alapján, még ha kizártunk tartanánk is a benne olvasható *concinnus* melléknév ékes, „a művészet és ízlés szabályai szerint megszerkesztett” beszéd-, illetve kifejezőmód¹⁸ jelentését, nem gondolhatjuk, hogy az említett énekek nem voltak elég jó versek. Esztétikai értékük nyilván attól is függött, hogy ki szerezte őket. A fenti idézetből azt is tudjuk, hogy az összes társadalmi réteg ízlésének és felfogóképességének egyformán megfelelték, de minőségükre még ebből az ismeretünkből sem következtethetünk.

A XV. században egyébként a vers kvalitása nem volt akadálya énekelhetőségének. Daloltak korábbi és kortárs nagy költőket, Dantét, Petrarcat, Ariostót stb.¹⁹ Aurelio Lippo Brandolini,²⁰ költő és muzsikus, aki Mátyás udvarában latin dialógusokat írt, Itáliában improvizált dallamokkal többek között a saját latin hexameterait és szapphói verseit énekelte.²¹ A katalán származású Benedetto Gareth (Cariteo), petrarkista költő és dalimprovizátor a nápolyi Aragóniai-udvarban saját, olasz dalaival (*estrambotti*) szerepelt, és saját maga szerezte dallamain Vergiliust adott elő.²² Aurelio Brandoliniról öccse, Raffaello a *De musica et poetica* című könyvében²³ feljegyezte, hogy X. Leó pápa hálótermében naponta énekelte az

¹⁸ A „concinus” melléknévnek ez az értelmezése Finály szótárából való, ‘ékes’ jelentése pedig Pápai Páriz *Dictionaryumában* szerepel. Fordításomban a *Lexicon Latinitatis Medii Aevi Hungariae*, I. kötetének 2. füzetében (Budapest, Akadémiai, 1991) található jelentést fogadtam el, ahol a Marzio-helyet is idézik.

¹⁹ Emile Haraszi, *La technique des improvisateurs de langue vulgaire et de latin au quattrociento. Revue Belge de Musicologie / Belgisch Tijdschrift voor Muziekwetenschap*, 1955, 21.

²⁰ A. Rotondo, Brandolini, Aurelio Lippo. In *Dizionario Biografico degli Italiani*, XIV, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana, 1972, 26–28; Pajorin Klára, Brandolini, Aurelio Lippo. In *Új Magyar Irodalmi Lexikon*, I, 282.

²¹ Haraszi, *La technique*, 24–25.

²² *Ibidem*, 17.

²³ Raffaele Brandolini, *On Music and Poetry (De musica et poetica, 1513)*, transl., introd., notes by Ann E. Moyer, with the assistance of Marc Laureys, Tempe, Arizona Center of

egyházfő dicséretét, és súlyos filozófiai kérdéseket, valamint szentírási történeteket különféle énekekben adott elő. Római működése idején Aurelio híres kardinálisok és főpapok lakomáin, valamint tudósok körében énekelt.²⁴ Korábban, 1480-ig Aragóniai Ferdinánd nápolyi udvarában élt,²⁵ s ott tevékenykedett Cariteo is az uralkodó titkáráként.²⁶ A király gyermekei, köztük Beatrix királyné művelődésének és ízlésének alakulására mindkettlen hatással kellett hogy legyenek.

A *Szabács viadala* legújabb elemzői feltételezték, hogy a vers német anyanyelvű szerző tollából való.²⁷ Ezt a hipotézist főképp Galeotto Marziónak az a története sugallhatta, melyre elemzői is hivatkoztak.²⁸ 1460-ban az első olmtüzi találkozón,²⁹ ahol „Magyarország, Csehország, Németország és sok különféle nép számos fejedelme gyűlt egybe”, s „tömérdek mulattató [*scurra*] és színész” csődült össze „a fejedelmek konyháit követve”, egy szellemes ember tetszetős gesztusokkal kísérve német nyelven német ritmusokat „recitált” Mátyás dicséretére. A téma ott is a török elleni háború volt, mely II. Pius pápa mantovai kongresszusa (1459) után az európai nemzetek összefogásával éppen a küszöbön állt. Az énekes hízelegve azt jósolta, hogy ezt Mátyás fogja vezetni, mert erre mindenki közül ő a legméltóbb.³⁰ A *Szabács viadala* német szerzőtől való eredeztetésének fő argumentumait jelentették a benne olvasható magyartalan kifejezések, valamint a nyugati névhasználat sorrendjében olvasható Pál Kenézi név.³¹ Kézenfekvőbb volna mindkét jelenséggel kapcsolatban a latin nyelvre, a magyar műveltség és írásbeliség egykorú vagy a vers keletkezésekor még nagy dominanciát élvező nyelvére gondolni. Megfontolható az is,

Medieval and Renaissance Studies, 2001.

²⁴ „Cecinit et tam saepe et tam familiariter et tam diverse apud pontificem ipsum, ut quotidie in intimo cubiculo, nunc pontifices [helyesen: pontificis] laudes, modo gravissimas philosophiae quaestiones, nonnunquam sacras historias variato carmine enarraret. Cecinit in plurimis celeberrimisque et cardinalium et praesulum convivii, honestissimisque doctissimorum hominum coronis”. (A mű kéziratából idézi Haraszti Emil, Zene és ünnep Mátyás és Beatrix idejében, 382. In *Mátyás király. Emlékkönyv születésének ötszázéves fordulójára*, II, szerk. Lukinich Imre, Budapest, Franklin [1940], 291–412.)

²⁵ Rotondo, Brandolini, 26.

²⁶ Haraszti, La technique, 17.

²⁷ Bognár–Horváth, Szabács viadala.

²⁸ *Ibidem*, 154.

²⁹ Az említett három uralkodó ott találkozott. (Vö. *Magyarország történeti kronológiája*, I, főszerk. Benda Kálmán, Budapest, Akadémiai, 1981, 277.)

³⁰ Vö. Martius, *De egregie, sapienter, iocose dictis*, 21–22.

³¹ Bognár–Horváth, Szabács viadala, 151–154.

hogy a magyar kettősnev az állandósult vezetéknev megjelenésével a XV. században kezdett nálunk meghonosodni, s évszázadokig tartott, amíg teljesen meggyökeresedett. A számunkra furcsa név ennek a fázisnak, a kettősnevírás kezdeti bizonytalanságának a terméke is lehet.

Aragóniai Beatrix királyné Magyarországra érkezésekor – Bonfini szerint – gyökeresen megváltoztak a szokások Mátyás udvarában,³² ami a lakomák rendezésén és a hozzájuk kapcsolódó szórakozásokon is éreztette hatását. Hamarosan a budai udvar zenei élete a legrangosabb európai udvarokéval vetekedett.³³ Újfajta táncok jelentek meg, és új társadalmi érintkezési módok, táncolási illemszabályok váltak otthonossá. A nápolyi királylánnyal kötött esküvőről részletes beszámoló maradt ránk. Székesfehérvári koronázásakor a lakoma huszonnégyszög fogásból állt, közvetlenül utána a lignitzi herceg teljes vértetben és melldíszel egy csehvel lovasviadalt játszott.³⁴ Budára érkezve Mátyás adott a vendégseregnek pazar lakomát. Ezt követően ugyanabban a teremben, ahol előzőleg étkeztek, az előkelőségek egymás után táncoltak. Először a német választófejedelmek és hercegek titkárai kartáncot jártak, majd Kristóf bajor herceg következett, s utána a király és a királyné táncolt. Ezután Beatrix az öccsével, Francescóval, aki vele együtt érkezett Magyarországra, és nyolc év múlva tért vissza hazájába, az úgynevezett Zeuner táncot járta, majd a nádorra került a sor, s legvégül, hatodszorra a limbachi herceg táncolt.³⁵ A budai esküvői lakoma tizenkét fogásból állt.³⁶

A tánc, amely a zenével egyenrangú szerepet töltött be Budán, az 1479. évi olmützi találkozónak is fontos eseménye volt. A város piacterén színpadot emeltek, ahol színelőadások folytak. Étkezés közben az előkelőségek a színpadon ültek, és a színészek, bohócok, zenészek játékában, valamint a főtéren zajló kopjás lovasviadalban gyönyörködtek.

³² Antonius de Bonfinis, *Rerum Ungaricarum decades*, IV. kötet, 1. rész, 7. könyv, ed. Iosephus Fögel – Béla Iványi – Ladislaus Juhász, Budapest, Egyetemi Nyomda, 1941, 134–135. Magyarul: Antonio Bonfini, *A magyar történelem tizedei*, ford. Kulcsár Péter, Budapest, Balassi, 1995, 867–869.

³³ Haraszi, *Zene és ünnep*, 291–412.

³⁴ *Regis Hungariae Matthiae nuptiae, et coronatio reginae atque illorum postea ingressus in Budam, a palatini comitis legato [...] descripta*, 522. In *Scriptores rerum Hungaricarum veteres et genuini*, cura et studio Joannis Georgii Schwandtneri, I, Vindobonae, 1746, 519–527. Magyarul: *Magyarország királya, Mátyás esküvője...*, 126. In *Krónikáink magyarul*, III/1, vál., ford. Kulcsár Péter, Budapest, Balassi, 2006, 123–132.

³⁵ *Ibidem*, 525. (*Magyarország királya, Mátyás esküvője*, 129.)

³⁶ *Ibidem*, 526. (*Magyarország királya, Mátyás esküvője*, 131.)

Lakoma után a királyné Ulászló királlyal, öccse, Francesco egy nemeslánnyal német táncot járt, a nép tapsolt és hujjogott hozzá.³⁷ Beatrix személyében Ulászló Európa egyik legjobban táncoló hölgyével ropta a táncot. A milánói hercegnét 1465-ben többek között arról is tudósították, hogy Aragóniai Alfonz herceg és Ippolita Sforza nápolyi esküvőjén minden hercegnő kitűnően táncolt, de Beatrix aratta a legnagyobb sikert. Az akkor kilencéves hercegnő a menyasszony kíséretében Nápolyba érkező táncmesterrel, Giovanni Ambrosióval, azaz Guglielmo Ebreo di Pesaróval táncolt.³⁸ Ebben a szórakozásban a magyarok se maradtak el a nápolyiak mögött. Amikor Beatrixet Magyarországra kísérték, Ferrarában magyar módra táncoltak a fogadásokon.³⁹ Mátyás is kitűnően táncolt; egyszer állítólag Bécsben magyar táncsal szórakoztatta III. Frigyes császárt.⁴⁰

Beatrix királyné sokrétű mecenatúrájában első helyen állt a zenei élet támogatása.⁴¹ Ismeretes, hogy Nápolyban kora egyik legkiválóbb zeneszerzőjétől, Johannes Tinctoristól tanult zenét,⁴² s Budán saját orgonával és saját kórossal rendelkezett.⁴³ Meghívására kora leghíresebb zenészei jelentek meg vagy dolgoztak Magyarországon, amiről levelezésében számos adat maradt fenn. 1486-ban például levélben kérte sógorát, Ercole d'Estét, hogy küldje el hozzá Budára lantjaival együtt Pietrobonót (Pietro Bonót). Az olasz zenész és énekes kora egyik leghíresebb művésze volt, s jeles – egyébként magyar kapcsolataik révén nálunk is jól ismert – humanisták (Aurelio Lippo Brandolini, Battista Guarini, Filippo Beroaldo, Raffaello Maffei [Raphael Volaterranus] stb.) csodálattal emlegették őt. Battista Guarini Amphiónnak, Ariónnak, Orpheusznak nevezte, s Apollónhoz hasonlította őt.⁴⁴ Bono a dalait maga kísérte egy lantfajtán, vagy hangszeres zenét adott elő egy másik zenésszel együtt. 1487-ben érkezett

³⁷ Bonfinis, *Rerum Ungaricarum decades*, 100. (Bonfini, *A magyar történelem tizedei*, 834.)

³⁸ Bővebben ld. Gemma Colesanti, V. Alfonz és a nápolyi Aragón királyság. In *Királylányok messi földről. Magyarország és Katalónia a középkorban*, szerk. Ramon Sarobe – Tóth Csaba, Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, 2009, 415–417.

³⁹ Haraszti, *Zene és ünnep*, 390.

⁴⁰ *Ibidem*, 294.

⁴¹ Balogh Jolán, *A művészet Mátyás király udvarában*, I. *Adattár*, Budapest, Akadémiai, 1966, 170, 4. jegyzet.

⁴² Haraszti, *Zene és ünnep*, 300.

⁴³ *Ibidem*, 338.

⁴⁴ Raoul Meloncelli, Bono, Pietro. In *Dizionario Biografico degli Italiani*, XII, 290.

meg Magyarországra,⁴⁵ s valamikor Mátyás halála után tért vissza Itáliába. 1488-ban Bécsben tartózkodott Mátyás udvarában, s azzal dicsekedett, hogy kegyesen látják és hallgatják őt, olyannyira, hogy ha vendéglátóin múlna, akkor sohasem térne vissza Ferrarába.⁴⁶ Halála (1497) után Brandolini írt róla dicsőítő művet.⁴⁷ Bono híre egész Európát bejárta, de egyetlen sora sem maradt fenn.

Bonót Tinctoris is nagyra értékelte, aki Beatrixszel elválásuk után is kapcsolatban állt, s akinek a munkásságát a Budán működő zenészek is csodálták. Joannes Stokem, a híres belga zeneszerző 1481–1486 közt Mátyás király capella-magistereként működött Budán, s onnan kérte levélben Tinctorist, hogy zeneművet dedikáljon neki.⁴⁸ Ismeretes, hogy Tinctoris több zeneelméleti művét ajánlotta Beatrixnak, és *De usu et inventione musicae* című értekezését küldte el neki Budára. Két Beatrixnak írt Mária-motettája is fennmaradt egy gyűjteményben, az úgynevezett *Mellon Chansonnier*-ban,⁴⁹ melyet valószínűleg ő maga állított össze nászajándékkul a királynénak és a királynak.⁵⁰ Az egyik (*Virgo Dei throno digna*) később széles körben elterjedt,⁵¹ s bizonyára Budán is sokszor hangzott fel.

Stokem 1486 szeptemberében már Rómában, a *capella pontificiában* működött, 1487-ben halt meg.⁵² Feltehetően neki is szerepe volt abban, hogy éppen az 1480-as években a budai énekkar felülmúlta a pápáét. 1483. március 16-án érkezett Budára⁵³ Bartolomeo Maraschi castellói püspök,

⁴⁵ Pietro Bonóról ld. Haraszi, *Zene és ünnep*, 358–360; Meloncinelli, Bono, 289–291; Lewis Lockwood/R, Pietrobono (Petrus Bonus) de Burzellis, del Chitarino. In *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, XIX, Oxford–New York, Oxford University Press, 2001, 737; Király, *A lantjáték*, 94.

⁴⁶ *Acta vitam Beatricis reginae Hungariae illustrantia. Aragoniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok*, közli Berzeviczy Albert, Budapest, MTA, 1914, 469–470.

⁴⁷ Rotondo, Brandolini, 26.

⁴⁸ Haraszi, *Zene és ünnep*, 348; Pamela F. Starr, Stokem, Joannes de. In *The New Grove Dictionary*, XXIV, 423.

⁴⁹ *The Mellon Chansonnier*, I–II, ed. by Leeman L. Perkins–Howard Garey, New Haven–London, Yale University Press, 1979.

⁵⁰ Joan E. García, Aragóniai Beatrix könyvtára. In Sarobe–Tóth, *Királylányok messzi földről*, 460–465; Ronald Woodley, Tinctoris, Johannes. In *The New Grove Dictionary*, XXV, 500.

⁵¹ Woodley, Tinctoris, 500.

⁵² Starr, Stokem, 423.

⁵³ Georgius Pray, *Annales regum Hungariae*, Pars IV, *Complectens res gestas ab coronatione Mathiae Corvini, ad Ludovicum II*, Vindobonae, Trattner, 1767, 163.

pápai legátus, akinek sok értékes adatot köszönhetünk Mátyásról és udvaráról. A pápának írt, március 22-i követi jelentésében Maraschi egy vacsoráról is beszámolt, melyen hatan vettek részt. Az asztal egyik oldalán a király és a királyné, a másikon Báthory István erdélyi vajda és Filipecz (Pruis) János váradi püspök ült, a harmadikon Maraschi és a nápolyi követ.⁵⁴ „Ezen a lakomán nem hiányoztak a különféle énekek” – írja Maraschi, majd így folytatja –, „van ugyanis neki [vagyis Mátyásnak] egy énekes-kápolnája, melynél nem láttam különbet. Előző nap a kápolnájában – övéi dicséretes szokása szerint – ünnepi énekes misét mondatott, sok prelátus és nemes részvételével. Ha majd visszamegyek, megpróbálom elbeszélni, hogy mekkora csendben, mekkora áhítattal, miféle szertartásokkal és mekkora buzgósággal folyt le az a mise. Igen megrendültem és pironkodtam, hogy egy világi fejedelem azokban a dolgokban, amelyek az isteni tiszteletre tartoznak és a lelkek épülésére szolgálnak, felülmúl minket. Teljesen elképedtem. Miután befejeztük a királyi vacsorát, melyen sokat dicsértük Szentségtek erényeit, elköszöntem.”⁵⁵

A szentszéki követ, Maraschi zenei ízlésének kifinomultságához nem fér kétség, korábban ugyanis Rómában mint *maestro di capella pontificia* a pápai énekkart felügyelte.⁵⁶ Humanista irodalmár és zenész volt, egy II. Pál pápához írt szónoklata 1468-ban, majd a halálra való felkészülésről szóló könyve 1473-ban Rómában nyomtatásban is megjelent. A budai királyi kápolna kórusáról szóló beszámolójának tulajdonítják, hogy az 1480-as évek közepén növelték a pápai kórus létszámát és színvonalát, s hogy Stokem került később a kórus élére.⁵⁷ A budai énekeskápolnáról, melynek kórusáról Maraschi áradozott, Naldo Naldi is megemlékezett Mátyás könyvtárát dicsőítő poemájában. Ez a kápolna közvetlenül a könyvtár

⁵⁴ Ibidem, 165.

⁵⁵ „Huic coenae non defuere cantus varii: habet enim cantorum capellam, qua nullam praestantiorum vidi, et pridie in capella sua solemnem missam juxta suorum gloriosos mores cantari fecit magna Praelatorum, et Nobilium praesente caterva. Cum rediero, quanto silentio, quanta devotione, quibus cerimoniais, quanta gloria missa illa perfecta sit, explicare studebo, confundebam sane, aurguebarque a saeculari Principe in his, quae ad Divinum cultum, et animarum aedificationem attinent, superari. Obstupui profecto. Caena regia non sine laudibus sanctitatis vestrae virtutum intermixtis consummata, vale feci.” (Ibidem.)

⁵⁶ Haraszti, Zene és ünnep, 318–320; Gian Paolo G. Scharf, Maraschi (Marasca, de Maraschis), Bartolomeo. In *Dizionario Biografico degli Italiani*, LXIX, 441.

⁵⁷ Haraszti, Zene és ünnep, 320.

szomszédságában volt, és a király a könyvtárban tartózkodva sokszor gyönyörködött a kórus énekében.⁵⁸

Bonfini szerint Beatrix érkezésének jótékony hatására gazdagodott az isteni tisztelet, és az egész Galliából és Germaniából behívott énekesek nagyra növelték a kápolna zenei színvonalát.⁵⁹ Maraschi idézett beszámolójából tudjuk, hogy a lakomán a kápolna énekkara „különféle énekekkel” (*cantus varii*) gyönyörködtette a résztvevőket. Marzio még azt tapasztalta, hogy szerelmes dalokat ritkán énekelnek az udvari lakomákon,⁶⁰ azonban a *Mellon Chansonnier* és a királyné zenei műveltségéről és mecénatúrájáról szóló rengeteg adat ismeretében minden okunk megvan annak a feltételezésére, hogy Beatrix érkezése után ezek voltak túlsúlyban, és a Mellon-gyűjteményben fennmaradt francia, német, olasz, angol stb. szerelmi dalok és más hasonló énekek is gyakran felhangoztak a magyar lakomákon és egyéb összejöveteleken. A *Mellon Chansonnier* a leghíresebb középkori világi dalok gyűjteménye, Tinctoriséi mellett Ockeghem, Busnois, Vincenet stb. dalait tartalmazza.

A budai királyi kápolna zenei életének kivételes színvonala mögött Beatrix királyné Nápolyból hozott ízlése, műveltsége és magyarországi mecénatúrája áll. Már a királyné nagyapja, I. Alfonz is úttörő szerepet játszott Itália zenei életének felvirágztatásában. Uralkodása kezdetétől fogva a nápolyi királyi kápolna, zenész munkatársainak számát és művészi színvonalát tekintve, a korszak egyik legnagyobb zenei létesítményévé vált. Alfonz halála után, éppen Beatrix gyermekkorában, a királyi kápolna zenei élete – akárcsak a nápolyi világi zene – még nagyobb fejlődésnek indult, és az 1470-es években, valamint a következő évtizedben érte el csúcspontját. A nápolyi kápolna Itália zenei életében mintát és igazodási mércét jelentett, így például a firenzei Battistero megújításában Lorenzo de’ Medici számára modellül szolgált.⁶¹ A budai kápolna számára is a nápolyi lehetett mérvadó és követendő példa. Igényes előadásaihoz és egyházzenei programjának változatosságához Tinctoris is hozzájárult,

⁵⁸ Naldus Naldius, *De laudibus Augustae Bibliothecae*, 612. In Mathias Belius, *Notitia Hungariae Novae Historico-Geographica*, III, Viennae Austriae, Ghelen, 1730, 589–642.

⁵⁹ „[...] divinus hinc cultus adauctus, edicula regia accitis e tota Gallia Germaniaque cantoribus exulta” (Bonfinis, *Rerum Ungaricarum decades*, 135).

⁶⁰ Martius, *De egregie, sapienter, iocose dictis*, 18.

⁶¹ Allan W. Atlas, *Music at the Aragonese Court of Naples*, New York, Cambridge University Press, 1985, 23, 39–40, 43, 53.

aki nemcsak dalgyűjteményével kedveskedett Beatrixnak, hanem egy hat miséből álló *Coralét* is dedikált számára.⁶²

Terjedelmi kötöttségeink akadályoznak abban, hogy a budai lakomaszórakozásokról bővebben szóljunk. Ez a szerény vizsgálódás arra figyelmeztet bennünket, hogy témánkkal kapcsolatban fontos kérdések merülhetnek fel, amelyekre érdemi válasz csak több szakterületre kiterjedő, egyszersmind professzionális szaktudással vagy komoly interdiszciplináris együttműködéssel adható. Az itt említett és a további számba vehető források vizsgálatainak széles távlatai vannak, amelyek mind a középkori, mind az újkori zene, költészet pontosabb és mélyebb megismeréséhez segíthetnek hozzá bennünket.

⁶² Bővebben ld. Sarobe–Tóth, *Királylányok messzi földről*, 462.